

Кравчук О., Остащук І. Судові присяги як складник судової символіки.
Юридичний вісник, 2021, №1, с. 7-19.

УДК 340.12

Олексій КРАВЧУК

<https://orcid.org/0000-0002-7844-2381>

*доктор юридичних наук, доцент,
суддя Вищого антикорупційного суду,
професор КПП ім. Ігоря Сікорського*

Іван ОСТАЩУК

<https://orcid.org/0000-0002-6115-0884>

*доктор філософських наук, професор,
професор НПУ ім. М. П. Драгоманова*

Судові присяги як складник судової символіки

Розглядаються сутність та значення судових присяг як елементів судової символіки. До судових присяг віднесено посадові присяги судових юристів (суддів, адвокатів, прокурорів), а також присяги свідків, перекладачів, інших осіб, що складаються в суді чи для судового процесу.

Судові присяги полягають у символічній процедурі покладення на особу конкретного приписаного законом обов'язку діяти в спосіб, проголошений присягою. Присяга свідка, експерта, перекладача, в сукупності з попередженням про кримінальну відповідальність, символізує те, що визначені особи відповідають (або, принаймні, повинні відповідати) на запитання або повідомляють суду певні обставини правдиво, здійснюють вірний переклад; при цьому нібито презюмується, що свідок під присягою та після повідомлення про кримінальну відповідальність говорить більш правдиво й усвідомлено. Саме результат процедури складання присяги (перебування під присягою) символізує, що особа діє конкретно так, як приписує складена присяга.

У країнах англо-саксонського права закони врегульовують посадові присяги (в т.ч. присяги судді), як правило, в межах одного правового режиму з іншими судовими присягами, зокрема присягами свідка, експерта (він може розглядатися як свідок), присяжного.

На зміст присяги не впливає те, що особа, яка склала присягу, не вірить у надприродні сили, у межах певної релігії, або не вірить у присяги – адже обов'язок говорити правду чи інший підтверджений присягою обов'язок має утилітарне значення. Відповідальність за порушення присяги, якщо для конкретного випадку вона передбачена законом, залежить не від її процедури або процесу ритуалу, а від наявності її підписаного тексту, а також від факту її дотримання чи порушення.

Також до судової символіки віднесено присяги посадових осіб, що складаються із залученням суддів. Процедура їх складання символізує наявність і функціонування розподілу влад і системи стримань і протидії та означає, що суд контролює виконавчу та/або законодавчу владу, в представників яких суддею приймається присяга.

Ключові слова: *судова символіка, посадова присяга, судова присяга, присяга судді,*

присяга адвоката, присяга прокурора, присяга президента, присяга губернатора, присяга свідка.

У судовій та пов'язаній із нею професійній діяльності присяга – досить широко вживана церемонія, що застосовується при набутті відповідного професійного статусу судового юриста (судді, адвоката або прокурора) та при наданні показань чи здійсненні інших процесуальних функцій учасниками (свідком, експертом, перекладачем) у судовому процесі. Причому присяга має, в основному, символічне значення, адже прийнято вважати, що особа, яка діє під присягою, вчинятиме саме належним чином – так, як вона надала обіцянку робити в цій присязі. Судові присяги, таким чином, є складовою судової символіки.

Вказані присяги судових юристів та інші присяги, які застосовуються в судовому процесі, мають важливу спільну ознаку – вони символізують забезпечення належного правосуддя та верховенства права. Це дозволяє, з методологічної точки зору, розглядати судові присяги як родові поняття.

У пропонованій статті маємо на меті розглянути сутність та значення судових присяг як елементів судової символіки.

У складі судових присяг яскраво виділяються дві категорії: це присяги судових юристів (суддів, адвокатів, прокурорів) – різновид посадових присяг, а також інші присяги учасників судового процесу (зокрема, присяги свідків, експертів, перекладачів). Окрім того, в деяких країнах присяги вищих посадових осіб приймаються суддями або складаються із залученням чи в присутності суддів. Ця третя категорія присяг також потребує окремого розгляду на предмет їх належності до судової символіки, оскільки вона є дотичною до судових присяг.

Церемонія присяги має доволі тривалу історію. У Франції епохи середніх віків та Нового часу для того, аби стати адвокатом, окрім юридичної освіти (і переважно це були духовні особи), ще й треба було скласти присягу, яку щорічно повторювали [1, с. 86]. У часи французької монархії адвокати належали до привілейованого класу, що, зокрема, було усталено і в державному церемоніалі: вони становили частину т. зв. “парламентського корпусу”, на всіх офіційних урочистостях парламенту займали своє почесне місце одразу після суддів [1, с.

97]. Французькі монархи цінували адвокатів також і через те, що вони неодноразово допомагали давати фахову та конкретну відповідь на спроби папства втручатися в державні справи. “Старша дочка Церкви” (Франція) постійно чітко розрізняла світське й духовне, що, зрештою, вилилося в причини і наслідки Французької революції.

Згідно з ч. 1 ст. 6 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Відповідно до ст. 11 згаданого Закону, особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше 30 днів із дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України. Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату. Текст присяги адвоката також визначено статтею 11 цього Закону: “Я, (ім’я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов’язки, бути вірним присязі”. Згідно з ч. 2 ст. 32, ст. 34 названого Закону, порушення присяги адвоката України є однією з виключних підстав для накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю [2].

Попередній Закон, що визначав статус адвокатів, – Закон України “Про адвокатуру” 1992 р. також передбачав обов’язкове складання присяги адвокатом і визначав текст присяги, який суттєво відрізнявся від чинного [3].

В інших країнах адвокати також складають присягу перед початком своєї

професійної діяльності. У Федеральному Положенні про адвокатуру Німеччини щодо складання присяги, то відзначено так: “(1) Претендент складає перед палатою адвокатів присягу такого змісту: “Клянусь перед Богом, Всемогутнім та Всевидячим, захищати конституційний лад та добросовісно виконувати обов’язки адвоката, в цьому допоможи мені, Боже”. (2) Присяга може складатися і без релігійної клятви. (3) Якщо закон дозволяє членові релігійної общини замість присяги використовувати іншу форму клятви, то член даної релігійної общини може вимовити текст такої клятви. (4) Той, хто у зв’язку із релігійними або моральними переконаннями не хоче скласти присягу, повинен надати обіцянку такого змісту: “Обіцяю захищати конституційний лад та добросовісно виконувати обов’язки адвоката” [4]. Як бачимо, за бажанням, адвокат, якщо він ідентифікує себе як віруючого, може використати в присязі релігійні формулювання, що підсилять вагомість цієї процедури. Можливість застосування різних формул присяги, для віруючих (в т.ч. різних конфесій) і невіруючих, або заміну присяги ствердженням (обіцянкою) – є загальною тенденцією законодавства про присяги в світі, про це нижче йтиметься більш детально.

Аналогічним до підходів, що діють в адвокатурі, чином Закон України “Про прокуратуру” передбачає в ст. 36, що особа, призначена на посаду прокурора, набуває повноважень прокурора після складення Присяги прокурора. Текст Присяги підписується прокурором і зберігається в його особовій справі. Закон також визначає текст присяги: “Я, (прізвище, ім’я, по батькові), вступаючи на службу в прокуратуру, присвячую свою діяльність служінню Українському народові і Україні та урочисто присягаю: неухильно додержуватися Конституції та законів України; сумлінним виконанням своїх службових обов’язків сприяти утвердженню верховенства права, законності та правопорядку; захищати права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства і держави; постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, бути принциповим, чесно, сумлінно і неупереджено виконувати свої обов’язки, з гідністю нести високе звання прокурора” [5].

Відповідно до Порядку складення Присяги прокурора, затвердженого наказом Генерального прокурора від 16.06.2020 № 280, складення Присяги прокурора проводиться в офіційній обстановці за участю керівника прокуратури, до якої призначено працівника, або уповноваженої ним особи та у присутності прокурорів прокуратури (структурного підрозділу), на посаду в якій (якому) його призначено, шляхом зачитування та підписання тексту Присяги. У разі коли Присягу складає декілька прокурорів, текст Присяги може зачитати один із них, старший за віком, після чого всі прокурори, які склали Присягу, ставлять свої підписи під текстом Присяги [6].

Законом України “Про судоустрій і статус суддів” передбачено, що особа, призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді та визначає текст присяги судді [7]. Порядок складання такої присяги затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 року №380/2011 [8]. Особливості присяги судді як елемента судової символіки розглядаються авторами в окремій статті.

Отже, закони України передбачають для всіх судових юристів – судді, адвоката, прокурора – для набуття відповідного професійного статусу проходження визначеної обов’язкової церемонії складання присяги, встановлюють обов’язки додержання такої присяги. Присяга судового юриста має, таким чином, символічне значення, що визначає роль відповідної особи в професійній діяльності, зокрема в судовому процесі. Присяга символізує приналежність особи до відповідної професії судового юриста. Складання присяги, по суті, символізує укладення своєрідного “договору” між цим юристом і суспільством щодо чесного й добросовісного виконання ним обов’язків судді, адвоката, прокурора, зокрема задля забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини й громадянина.

Водночас зрозуміло, що якби особа мала намір не дотримуватись установлених норм моралі і права, вчиняти нечесно й недобросовісно, то присяга сама по собі не могла би “втримати” чи “застерегти” її від цього. Тож церемонія складання присяги має, насамперед, символічне значення. Присяга кожної з

професій судових юристів символізує, що серед них є (або повинні бути) лише професіонали, які здійснюють свою професійну діяльність належним чином, у правові способи, чесно й добросовісно.

Зміст і символічність присяги визначають, або, принаймні, повинні це робити вимоги професійної етики відповідних судових юристів та рівень вимогливості певних органів, що контролюють дотримання судовими юристами етичних стандартів та інших професійних вимог. Вирішуючи питання про те, чи допустив відповідний судовий юрист дисциплінарне правопорушення, дисциплінарний орган ураховує (або може враховувати), чи діяв у відповідній ситуації такий юрист на виконання, дотримання присяги чи всупереч із нею.

Процесуальні кодекси також передбачають приведення до присяги таких учасників судового процесу як присяжні. Присяжні – це форма залучення народу до здійснення правосуддя, яка тричі згадується в Конституції України (в ст. 127, 124, 129) [9]. Визначені процесуальним законом кримінальні та цивільні справи підлягають розгляду судом присяжних.

До судової реформи 2016 р. в Конституції було передбачено дві форми залучення народу до здійснення правосуддя – народні засідателі й присяжні. Після реформи залишилися лише присяжні, однак на сьогодні форма суду присяжних в Україні в цілому відтворює не суд присяжних із відокремленою колегією (панеллю) присяжних, а суд із залученням до його складу народних засідателів, що існував у радянські часи. Загалом же, народні засідателі і присяжні – це синонімічні поняття. Водночас, розмежовуючи їх, ми маємо на увазі той факт, що присяжні у відокремленій колегії (панелі) мають формуватися з виборців за випадковим принципом для вирішення лише однієї окремої справи. А список народних засідателів формується відповідним органом для конкретного суду на певний, більш тривалий строк, і кожен із них розглядає більше однієї справи. Тож, по суті, йдеться про призначення на певний строк до визначеного суду суддів, що не є професійними юристами. Варто відзначити, що згідно з усталеною практикою Європейського Суду з прав людини (п. 32 рішення у справі *Langborger v. Sweden* [10], п. 30 рішення у справі *Holm v. Sweden* [11]),

присяжні, при оцінці їх незалежності й неупередженості, розглядаються як судді. Цей висновок дає нам підстави стверджувати про те, що суд присяжних в Україні подібний до суду із залученням народних засідателів.

Отже, в Україні суд присяжних являє собою не відокремлену колегію (панель) присяжних, а колегію суду, що складається із судді (суддів) та присяжних, які спільно вирішують усі питання судового розгляду; причому присяжні користуються всіма правами та повноваженнями судді під час розгляду справи.

Серед кримінальних справ на сьогодні в Україні можуть розглядатись судом присяжних лише ті, в яких йдеться про обвинувачення у вчиненні злочинів, за які може бути призначено довічне позбавлення волі. Такі справи підлягають розгляду судом присяжних у складі головуючого судді, ще одного професійного судді і трьох присяжних, у разі якщо обвинувачений або, принаймні, один із обвинувачених заявив клопотання про розгляд справи судом присяжних (ч. 3 ст. 31, ст. 384 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [12]). Право на заявлення клопотання про розгляд справи судом присяжних та особливості такого розгляду обов'язково роз'яснюється обвинуваченому. У разі ж відсутності такого клопотання, справа розглядається судом у складі одного або трьох професійних суддів, що залежить також від відповідних клопотань обвинувачених.

Серед цивільних справ судом присяжних у складі головуючого судді та двох присяжних розглядаються справи окремого провадження (тобто ті, які розглядаються не за позовом, коли є відповідач, а за заявою особи) про усиновлення, обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою, надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ст. 93 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [13]). Розгляд справи судом присяжних у таких випадках є обов'язковим і здійснюється незалежно від

клопотань сторін.

Саме слово “присяжний” містить у своєму корені згадку про присягу. Згідно зі ст. 388 КПК, після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим. Далі за пропозицією головуючого присяжні складають присягу такого змісту: “Я, (прізвище, ім’я, по батькові), присягаю виконувати свої обов’язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині” [12]. Текст присяги зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов’язки та компетенція йому зрозумілі.

Отже, присяжні, що засідають у складі суду в кримінальних справах в Україні, на відміну від професійних суддів, приносять присягу в кожній конкретній справі. Загалом, складання присяги присяжними є загальноприйнятим у світі [14 – 18].

Присяга присяжного символізує його обов’язок здійснювати правосуддя у конкретній справі чесно і неупереджено. Саме принесення присяги відображає суспільну роль присяжних, особливу довіру до цього інституту. А застосування інституту присяжних у здійсненні правосуддя символізує суспільну довіру до суду та його легітимність.

Українські процесуальні кодекси передбачають приведення до присяги свідків та експертів перед їх допитом у суді. Згідно зі ст. 352 КПК, свідок складає присягу такого змісту: “Я, (прізвище, ім’я, по батькові), присягаю говорити суду правду і лише правду”. Зміст присяги експерта визначено ст. 356 КПК, ст. 225 ЦПК, ст. 207 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) [19]: “Я, (прізвище, ім’я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов’язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості”.

ЦПК в ст. 218 та КАСУ в ст. 200 передбачають також присягу перекладача такого змісту: “Я, (прізвище, ім’я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов’язки перекладача, використовуючи всі свої професійні можливості” [13; 19].

Приведення до присяги свідка, експерта, перекладача – церемонія, що здійснюється головуючим суддею шляхом вказання відповідному суб’єкту на необхідність зачитування та підписання відповідного тексту присяги, заздалегідь врученого йому, або шляхом повторювання тексту присяги за суддею. Проголосивши текст присяги, свідок, експерт, перекладач підписує її, і вона долучається до матеріалів справи.

Окрім приведення до присяги, свідок, експерт, перекладач попереджаються перед допитом у суді про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання або переклад, а свідок – також і за відмову від давання показань.

Присяга свідка, експерта, перекладача, в сукупності з попередженням про кримінальну відповідальність, символізує те, що відповідні особи відповідають (або принаймні повинні відповідати) на запитання або повідомляють суду певні обставини правдиво, здійснюють вірний переклад. Символічність значення присяги та попередження про кримінальну відповідальність підтверджується тим, що на практиці, стверджуючи про правдивість тих чи інших свідчень, зокрема, підкріплюючи ними свої виступи, адвокати і прокурори часто заявляють: “свідок під присягою, будучи попереджений про кримінальну відповідальність, показав суду ...”; “...експерт у цій справі, на відміну від спеціаліста, діяв, будучи попередженим про кримінальну відповідальність...”; чи навпаки: “...спеціаліст, залучений слідчим, не був попереджений про кримінальну відповідальність...”. Тобто, нібито презюмується, що свідок або експерт, під присягою та/або після повідомлення про кримінальну відповідальність говорить або діє більш правдиво та усвідомлено.

Згадане повідомлення про кримінальну відповідальність, за українським законодавством, є доповненням або заміником відповідної присяги. Водночас не всі особи, які допитуються в суді, складають присягу і попереджаються про кримінальну відповідальність. Свідок складає присягу і попереджається про кримінальну відповідальність як за відмову від давання показань, так і за завідомо неправдиві показання. Потерпілий попереджається лише про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, але давати

показання – це його право, а не обов'язок; тому про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань потерпілий не попереджається. Обвинувачений, маючи свободу від самовикриття, вправі відмовитися давати показання. Такий учасник справи, у разі його згоди давати показання, при допиті в суді не попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання або за відмову від давання показань; присяги він також не складає.

Стаття 384 Кримінального кодексу України, що зазнавала неодноразових змін, на сьогодні встановлює кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках. Стаття 385 зазначеного кодексу передбачає кримінальну відповідальність за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді, Вищій раді правосуддя, Конституційному Суді України або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України [20].

Європейський суд з прав людини у рішенні по справі *Ankerl v. Switzerland* не побачив порушення в різному ставленні до свідків однієї і другої сторони, при якому одні свідки допитувалися під присягою, а інші ні. В цій справі дружина заявника була заслухана національним судом, однак не під присягою. Європейський суд не побачив, як факт дачі дружиною заявника свідчення під присягою міг вплинути на результат розгляду справи, а тому зробив висновок, що різниця у ставленні до заслуховування свідків сторін судом першої інстанції не поставила заявника в істотно несправедливе становище у відношенні до свого опонента [21].

Наведена вище особливість щодо допиту обвинуваченого, який може відмовитись давати показання та не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від їх давання або за завідомо неправдиві показання і не складає присяги за законодавством України, символізує право особи захищатися всіма можливими шляхами і, водночас, свободу від самовикриття – для того, щоб обвинувачений, підозрюваний розумів, що він не зобов'язаний відповідати на запитання, хоча і вправі це зробити, якщо бажає викласти свою версію події.

Водночас, щодо допиту обвинуваченого не під присягою, то такий підхід не є загальноприйнятим. У країнах англосаксонського права обвинувачений може допитуватись під присягою, порушення якої може становити злочин і тягнути кримінальну відповідальність. Хоча, на відміну від свідка, обвинувачений загалом має право відмовитись давати показання.

Так, прийнято вважати, що доказування в країнах англо-саксонського права значно більшою мірою покладається на показання як вид доказів [22]. Це пояснює більшу теоретичну й практичну розробленість і більш детальну законодавчу регламентацію судової присяги в таких країнах.

Так, у багатьох країнах англо-саксонського права існують закони про присягу (Oaths Act), які регламентують та дещо уніфікують складання різного роду присяги. Досить часто сучасні закони в таких країнах передбачають, що замість присяги (oath) можуть бути зроблені ствердження (affirmation), що стосується невіруючих людей або осіб, яким переконання забороняють складати присягу. Причому передбачається, що особа є зв'язаною відповідним обов'язком (наприклад, обов'язком говорити правду), незалежно від того, чи є вона віруючою. Вище вже наводився відповідний приклад щодо присяги адвоката в Німеччині [4].

У Великобританії свідки, які дають показання в суді, складають присягу, яка може бути релігійною (існують різні версії для представників різних конфесій) або світською – де свідок просто стверджує, що він буде говорити правду [23]. Закон Сполученого Королівства 1978 р. “Про присяги” встановлює, що будь-яка

присяга може бути складена та прийнята в Англії, Уельсі чи Північній Ірландії у такій формі та способом: людина, яка складає присягу, повинна тримати Новий Завіт або, у випадку єврея, Старий Завіт (ТаНаХ), у піднятій руці, і говорить або повторює після посадової особи, яка приймає присягу, слова: “Клянусь Всемогутнім Богом...”, за чим сліднують передбачені законом слова присяги. Будь-якій особі, яка заперечує проти складання присяги, дозволяється давати урочисте ствердження замість складання присяги. Такі особливості, як те, що особа була невіруючою, не впливають на те, що особа зв’язана присягою [24].

Закон Уганди 1963 р. “Про присяги” передбачає тексти присяги президента, міністра, судді, члена парламенту, поліцейського, інших посадових осіб, а також присяги присяжного і свідка в суді, або особи, що дає афідевіт. Закон установлює порядок складання присяги та перелік осіб, які можуть приймати різного роду присяги [17].

Закон Індії 1969 р. встановлює тексти й порядок складання присяги свідка, присяжного, перекладача, особи, що дає афідевіт [18].

Закон австралійського штату Південна Австралія 1936 р. “Про присяги” стосується найрізноманітніших видів присяги – як судових, так і несудових. Ним установлюється форми та порядок складання присяги на вірність, присяги губернатора, судді, свідка, присяжного, особи, що дає афідевіт, інших присяг, перелік осіб, які вправі приймати присягу [16].

Як видно з наведеного, законодавці в країнах англо-саксонського права прихильні врегульовувати відносини щодо складання різного виду присяги більш-менш в однаковий спосіб. Крім того, існує низка присяг, які складаються із залученням або в присутності суддів як судових офіцерів (наприклад, присяги вищих посадових осіб). Загалом, судові присяги, так само як і посадові присяги із залученням суддів як судових офіцерів, маючи певний церемоніальний характер, полягають у символічній процедурі покладення на особу певного приписаного законом обов’язку діяти в спосіб, проголошений присягою. При цьому як присяга суддів й інших посадових осіб, що здійснюється із залученням суддів (наприклад, президента, губернаторів, окремих виборних посадових осіб),

так і присяга свідків, перекладачів, інших осіб, що дається в суді чи для судового процесу, – позначають ту саму символічну ідею – обов’язок діяти саме так, як приписує складена присяга. Саме результат процедури складання присяги (перебування під присягою) символізує, що особа діє саме так, як приписує складена присяга.

Отже, у країнах англо-саксонського права закони врегульовують посадові присяги (в т.ч. присяги судді), як правило, в межах одного правового режиму із судовими присягами, зокрема присягами свідка, експерта (він може розглядатися як свідок), присяжного. Йдеться, загалом, про законодавство про присяги, правове регулювання яких у цих країнах можна охарактеризувати як окремий публічно-правовий інститут – інститут присяги.

Слід, однак, відзначити, що вітчизняна вчена М. М. Маськовіта приходить також до висновку, що порядок прийняття присяги, сутність і специфічні риси присяги як правового явища становлять міжгалузевий комплексний правовий інститут [25].

У країнах англо-саксонського права згаданий публічно-правовий інститут, як правило, охороняється нормами кримінального права (тобто за порушення присяги передбачено кримінальну відповідальність). Через посилення на кримінальну відповідальність за порушення присяги правовий режим цього інституту може поширюватися на інші заяви або документи. Наприклад, згідно з федеральним податковим законодавством у США, будь-які податкові декларація, звіт, заява чи інший обов’язковий до подачі документ повинен містити або підтверджуватись письмовою декларацією, що він складений під загрозою санкцій за неправдиве свідчення [26].

У країнах англо-саксонського права, де застосовується афідевіт, такий документ також складається під присягою, однак вона, по суті, просто підписується особою у присутності іншої особи, яка уповноважена таку присягу приймати. Таким чином, присяги, зокрема судові, не завжди проголошуються вголос або в певній урочистій чи іншій визначеній та регламентованій обстановці.

У цьому аспекті в праві України, хоча публічно-правовий інститут присяги не набув такого розвитку, схожі риси письмового попередження про кримінальну відповідальність також мають місце. Як зазначалося вище, таке попередження є доповненням або своєрідним заміном присяги.

Зокрема, правило щодо попередження про кримінальну відповідальність діє стосовно експертів, які проводять судову експертизу (вона призначається в разі, коли певні питання, що підлягають вирішенню судом, потребують спеціальних знань). В Україні експерт залучається в судовий процес не через його показання як експертного свідка (expert witness), а через висновок експерта, що, фактично, є письмовим документом. Призначений експерт, що готує висновок, попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок. Експерт може бути викликаний судом для допиту для роз'яснення висновку, і лише в цьому випадку він приводиться до присяги, і, по суті, повторно попереджається про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку. Варто наголосити, що в установленому законодавством тексті присяги експерта, яка складається при його допиті, не йдеться про обіцянку говорити правду (як у присязі свідка), а йдеться про обіцянку “сумлінно виконувати обов’язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості”. Так, згідно з ч. 2 ст. 102 КПК, ч. 5 ст. 106 ЦПК, ч. 6 ст. 104 КАСУ [12; 13; 19], та ч. 5 ст. 101 Господарського процесуального кодексу України (ГПК [27]), у висновку експерта обов’язково повинно бути зазначено, що його попереджено або він обізнаний про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а в кримінальному процесі – ще й за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов’язків. Таке попередження на практиці підписується експертом у тексті висновку окремим рядком і символізує обов’язок (під загрозою розуміння можливості кримінальної відповідальності) виконання відповідних обов’язків сумлінно. І це попередження, так само як присяга під афідевітом у країнах, де він використовується, здійснюється саме шляхом підписання під його текстом, а не шляхом певного урочистого чи церемоніального проголошення.

Присяга, таким чином, незалежно від процедури її складання, зобов'язує особу дотримуватися обіцянки, наведеної у ній. Як бачимо, на зміст присяги не впливає те, що особа, яка склала її, не вірить у Бога або не вірить у присяги – адже обов'язок говорити правду або інший підтверджений присягою обов'язок, насправді має утилітарне значення. Отже, відповідальність за порушення присяги залежить не від процедури або ритуалу присяги, а від наявності її підписаного тексту і від факту її дотримання або порушення. У Великобританії, наприклад, Законом про присяги 1978 р. передбачено: коли присяга може бути складена згідно з законом, у разі якщо вона була складена у формі та способом, відмінних від передбачених законом, особа зв'язана такою присягою, якщо вона була складена в такій формі та такі церемонії, які особа оголосила обов'язковими [24].

Щодо третього виду розглядуваних присяг – посадових осіб у присутності судді, то в Україні лише приведення до присяги Президента України передбачає присутність посадової особи судової влади – голови Конституційного Суду України, який, згідно з Конституцією, приводить Главу Держави до присяги. Під час процедури інаугурації Президента голова цього суду вдягає мантию [28; 29]. Інші посадові особи в Україні не приносять присягу в присутності суддів як судових офіцерів. Для “губернаторів” – голів обласних державних адміністрацій – загалом законом не передбачено складання присяги (вони не є державними службовцями). Якщо на певні церемонії присяги (наприклад, присягу членів парламенту – народних депутатів України) запрошуються судді Верховного Суду, то вони не вдягають мантиї і діють не в офіційній якості як судді (носії судової влади), а, скоріше, як почесні гості.

Щодо питання родової належності таких посадових присяг, що передбачають залучення суддів до прийняття присяг не в судовому процесі, а в інших випадках, пов'язаних зі здійсненням державної влади (зокрема, присяги вищих посадових осіб – президентів, губернаторів), то вони, на нашу думку, також належить до судової символіки. Наведена історична традиція символізує наявність і функціонування розподілу влад і системи стримань і протипаг та означає, що суд

контролює виконавчу та/або законодавчу владу, в представників яких суддею приймається присяга; що кожен, хто вважає, що його права порушені рішенням органу виконавчої або законодавчої влади, має право у випадках і в установленому законодавством відповідної країни порядку оскаржити відповідне рішення цього органу до суду й отримати справедливе рішення.

Висновки. До судових присяг належать посадові присяги судових юристів (суддів, адвокатів, прокурорів), а також присяги свідків, перекладачів, інших осіб, що складаються в суді чи для судового процесу. Судові присяги, а також присяги посадових осіб, що здійснюються із залученням суддів (наприклад, президента, губернаторів, інших виборних посадових осіб) – належать до судової символіки.

Судові присяги, так само як і посадові присяги із залученням суддів як судових офіцерів, маючи певний церемоніальний характер, полягають у символічній процедурі покладення на особу конкретного приписаного законом обов’язку діяти в спосіб, проголошений присягою. Як посадова присяга суддів й інших посадових осіб, що здійснюється із залученням суддів (наприклад, президента, губернаторів, інших виборних посадових осіб), так і присяга свідків, перекладачів, інших осіб, що дається в суді чи для судового процесу, – позначають ту саму символічну ідею – обов’язок діяти саме так, як приписує складена присяга. Саме результат процедури складання присяги (перебування під присягою) символізує, що особа діє конкретно так, як приписує складена присяга.

Складання посадової присяги судового юриста символізує укладення своєрідного “договору” між цим юристом і суспільством щодо чесного і добросовісного виконання ним обов’язків, відповідно, судді, адвоката, прокурора – зокрема, задля забезпечення верховенства права, здійснення справедливості, захисту прав і свобод людини й громадянина.

Відзначимо, що якби особа мала намір не дотримуватись установлених норм моралі і права, вчиняти нечесно й недобросовісно, то присяга сама по собі не могла би “втримати” її від цього. Отож, церемонія складання присяги має,

насамперед, символічне значення. Присяга кожної з професій судових юристів символізує, що серед них є (або повинні бути) лише професіонали, які здійснюють свою професійну діяльність належним чином, у правові способи, чесно і добросовісно.

У країнах англо-саксонського права закони врегульовують посадові присяги (в т.ч. присяги судді), як правило, в межах одного правового режиму з іншими судовими присягами, зокрема присягами свідка, експерта (він може розглядатися як свідок), присяжного. Йдеться, загалом, про законодавство про присяги, правове регулювання яких у цих країнах можна охарактеризувати як окремий публічно-правовий інститут – інститут присяги.

Присяга свідка, експерта, перекладача, в сукупності з попередженням про кримінальну відповідальність, символізує те, що визначені особи відповідають (або, принаймні, повинні відповісти) на запитання або повідомляють суду певні обставини правдиво, здійснюють вірний переклад; при цьому нібито презюмується, що свідок під присягою та після повідомлення про кримінальну відповідальність говорить більш правдиво й усвідомлено.

В Україні не всі особи, які допитуються в суді, приносять присягу і попереджаються про кримінальну відповідальність; і не всі допитувані можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання. Обвинувачений, у разі якщо він не відмовляється давати показання, підлягає обов'язковому допиту в суді, однак не приводиться до присяги і не попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання. Ця особливість символізує право особи захищатися всіма можливими шляхами і, водночас, свободу від самовикриття – з метою того, щоб обвинувачений, підозрюваний розумів, що він не зобов'язаний відповісти на запитання, хоча і вправі це зробити, якщо бажає викласти свою версію події.

Присяга, незалежно від процедури її складання, зобов'язує особу дотримуватися обіцянки, наведеної у ній. Зауважимо, на зміст присяги не впливає те, що особа, яка склала присягу, не вірить у надприродні сили, представлені у віроповчальному корпусі певної релігії, або не вірить у присяги –

адже обов'язок говорити правду чи інший підтверджений присягою обов'язок має утилітарне значення. Отже, відповідальність за порушення присяги, якщо для конкретного випадку вона передбачена законом, залежить не від її процедури або процесу ритуалу, а від наявності її підписаного тексту, а також від факту її дотримання чи порушення.

Прийняття суддями посадових присяг вищих посадових осіб (що в Україні застосовується лише для присяги Президента, а в інших країнах також для присяг деяких інших вищих посадових осіб) символізує наявність і функціонування розподілу влад і системи стримань і протипаг та означає, що суд контролює виконавчу та/або законодавчу владу, в представників яких суддею приймається присяга; що кожен, хто вважає, що його права порушені рішенням органу виконавчої або законодавчої влади, має право у випадках і в установленому законодавством відповідної країни порядку оскаржити відповідне рішення цього органу до суду й отримати справедливе рішення.

В умовах судової реформи з метою підвищення довіри до судової влади, наукові дослідження судової символіки та зокрема судових присяг залишатиметься актуальним. Вивченню відповідних питань присвячено ряд інших публікацій авторів.

Список використаних джерел

1. Васьковский, Е. В. Организация адвокатуры. Часть I. Очеркъ всеобщей истории адвокатуры. Санкт-Петербург, 1893.: Издание юридического книжного магазина Н. К. Мартынова.
2. Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” від 5 липня 2012 року № 5076-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
3. Закон України “Про адвокатуру” від 19 грудня 1992 року № 2887-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text>
4. Федеральне положення про адвокатуру, у редакції із виправленнями, опубліковане у Частині III Федерального вісника законів, реєстраційний номер 303-8 із змінами, внесеними статтею 7 Закону від 10 жовтня 2013 року <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/bundesrechtsanwaltsordnung-ukr.pdf>
5. Закон України “Про прокуратуру” від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
6. Наказ Генерального прокурора України від 16.06.2020 № 280 “Про затвердження Порядку складення Присяги прокурора”. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0280905-20#n6>
7. Закон України “Про судоустрій і статус суддів” від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
8. Порядок складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді, затверджений Указом Президента від 6 квітня 2011 року №380/2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380/2011#Text>

9. Конституція України від 28 червня 1996 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
10. Case of Langborger v. Sweden (11179/84) Judgment, Court (Plenary), 22 June 1989.
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57515>
11. Case of Holm v. Sweden (14191/88), Judgment, 25 Nov 1993.
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57851>
12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
13. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
14. Jury Act 1977 - Sect 72a. Juror's oath or affirmation. New South Wales Consolidated Acts. http://classic.austlii.edu.au/au/legis/nsw/consol_act/ja197791/s72a.html
15. Oath of Trial Jurors – Florida Criminal Procedure. Rules, Statutes, and Cases on Florida Criminal Procedure by Joe Bodiford, J.D., LL.M. <https://floridacriminalprocedure.com/3-360-oath-of-trial-jurors/>
16. Oaths Act, 1936, Government of South Australia. Attorney-General's Department.
<https://www.legislation.sa.gov.au/LZ/C/A/OATHS%20ACT%201936.aspx>
17. Oaths Act 1963, 9 October, 1963. Uganda. Uganda Legal Information Institute.
<https://ulii.org/ug/legislation/consolidated-act/19>
18. The Oaths Act. Act №. 44 of 1969, 26 December, 1969. India.
<http://legislative.gov.in/sites/default/files/A1969-44.pdf>
19. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
20. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
21. Case of Ankerl v. Switzerland, Judgement, 23 October, 1996.
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58067>
22. Лоскутова, Т.А. Свидетель и его показания в уголовном процессе Англии и США : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.09. Москва, 2005. 222 с.
<http://www.dslib.net/kriminal-process/svidetel-i-ego-pokazaniya-v-ugolovnom-processe-anglii-i-ssha.html>
23. Traditions of the courts, Courts and Tribunal Judiciary. <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/the-justice-system/court-traditions/>
24. Oaths Act, 1978. Oaths Act 1978, 30 June 1978. United Kingdom. UK public general acts. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/19>
25. Маськовіта М. М. Теоретико-правовий аналіз поняття “присяга”. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Юридичні науки. 2015. № 825. С. 167-171. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_29
26. 26 U.S. Code § 6065. Verification of returns. Legal Information Institute. Cornell Law School. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/6065>
27. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
28. Президент України Петро Порошенко склав Присягу Українському народу (частина 1). Президент України, офіційне Інтернет-представництво, 7 червня 2014 р.
<https://www.president.gov.ua/videos/prezident-ukrayini-petro-poroshenko-sklav-prisyagu-ukrayinsk-14>
29. Зеленський склав присягу Президента України. Укрінформ. 20.05.2019,
<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2703711-zelenskij-sklav-prisagu-prezidenta-ukraini.html>

Oleksiy Kravchuk, Ivan Ostashchuk. Judicial oaths as a component of judicial symbolism

The essence and meaning of judicial oaths as elements of judicial symbolism are considered in the article. Oaths of judicial lawyers (judges, attorneys, prosecutors), as well as oaths of witnesses, expert witnesses, interpreters, and other persons taken in court or for trial, belong to judicial oaths.

Judicial oaths are the symbolic procedure of imposing on a person a specific statutory obligation to act in the manner declared by the oath. The oath of a witness, expert witness, interpreter, together with a notification of criminal liability, symbolize that certain persons answer questions or report certain circumstances to the court truthfully, make a correct translation. It is presumed that a witness testifies more truthfully and consciously under oath and after being notified of criminal liability. The result of the oath-taking procedure (being under oath) symbolizes that the person acts specifically as prescribed by the oath.

In common law countries, laws regulate oaths of office (including the oath of a judge), usually within the same legal regime as other judicial oaths (witness, expert witness, juror).

The fact that the person who took the oath does not believe in supernatural powers, within a particular religion, or does not believe in the oath does not affect the obligation. After all, the duty to tell the truth or other oath-taking duty is utilitarian. Liability for violating the oath, if provided for by law in a particular case, does not depend on its procedure or ritual process. It depends on the presence of signed text of the oath, as well as on the fact of its observance or violation.

Also, the oaths of office, which are taken by judges, belong to the judicial symbols. The procedure of taking such oaths symbolizes the existence and functioning of the separation of powers and the system of checks and balances. It means that the court controls the executive and/or legislative authorities, whose representatives are sworn in by the judge.

Key words: judicial symbols, oath of office, judicial oath, judge's oath, attorney's oath, prosecutor's oath, president's oath, governor's oath, witness's oath.